

УДК 373.3.017:172.15]:908(045)
DOI: 10.31499/2307-4906.4.2023.295464

КРАЄЗНАВСТВО ЯК ВАЖЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Людмила Перфільєва, кандидат біологічних наук, доцент, доцент кафедри теорії початкового навчання, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.
ORCID: 0000-0003-4538-6640
E-mail: plp50@ukr.net

У статті розглянуто питання краєзнавства як складової частини патріотичного виховання молодших школярів; роль та значення вивчення рідного краю в контексті формування патріотичних цінностей у дітей молодшого шкільного віку. Досліджено, як краєзнавчий підхід у навчальному процесі може сприяти не лише засвоєнню конкретних знань про регіон, але й розвитку патріотичного відношення до Батьківщини. Обґрунтовано важливість включення краєзнавчих елементів у навчальні програми, а також використання цього підходу під час уроків та позаурочних заходів. Проаналізовано позитивний вплив вивчення власного краю на формування глибокого розуміння та поваги до історії, культури та природних багатств рідного краю. Описано методи та педагогічні прийоми, спрямовані на підвищення ефективності викладання краєзнавства молодшим школярам.

Ключові слова: патріотичне виховання; краєзнавство; шкільне краєзнавство; молодші школярі; патріотизм; навчальний процес; громадянська відповідальність; культурна спадщина.

REGIONAL STUDIES AS AN IMPORTANT ELEMENT OF PATRIOTIC EDUCATION FOR ELEMENTARY SCHOOL CHILDREN

Ludmyla Perfiliyeva, Candidate of Biological Sciences, Associate Professor, Associate Professor Department of Primary Education Theory, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.
ORCID: 0000-0003-4538-6640
E-mail: plp50@ukr.net

The article delves into the intricate realm of local history as an integral component of instilling patriotic values in elementary school children. It thoroughly explores the role and significance of immersing young learners in the study of their native land, emphasizing the broader context of fostering a sense of patriotism. The author scrutinizes how adopting a regional studies approach within the educational framework goes beyond imparting specific regional knowledge, becoming a catalyst for the development of a genuine patriotic sentiment towards one's homeland. Advocating for the infusion of regional studies elements into educational programs, the article contends for the utilization of this approach during both regular lessons and extracurricular activities. A detailed analysis is presented, highlighting the positive repercussions of delving into one's regional roots in cultivating a profound understanding and reverence for the history, culture, and natural wealth of the native land. Additionally, the article delves into the benefits of experiential learning within the context of regional studies. It explores how hands-on activities, field trips, and interactive projects can amplify the impact,

making the educational process not only informative but also engaging and memorable for young learners. Furthermore, the article elucidates specific methods and pedagogical techniques designed to augment the efficacy of teaching regional studies to younger students. By offering these insights, the article serves as a valuable resource for teachers, educators, and parents, providing a comprehensive understanding of how the incorporation of regional studies into the educational milieu can significantly contribute to nurturing patriotic sentiments and fostering the well-rounded development of the younger generation. In conclusion, the article offers a comprehensive guide for educators and stakeholders, illustrating how a thoughtful incorporation of regional studies can contribute to the holistic development of patriotic sentiments, community involvement, and a profound connection to one's homeland in the younger generation.

Keywords: *patriotic education; regional studies; school regional studies; elementary school children; patriotism; educational process; civic responsibility; cultural heritage.*

Сьогодні питання патріотичного виховання молодших школярів є особливо актуальним та важливим завданням у нашій країні. Адже одним з завдань патріотичного виховання є формування у дітей розуміння їхньої ролі як громадян та важливості активної участі у суспільстві. Розуміння власної культури та історії сприяє інтеграції дітей у суспільство, розвиває почуття спільноти та взаєморозуміння, що формує стійкі патріотичні цінності.

Модифікації, що відбулися в економічному та соціальному житті країни за останні роки, породжують необхідність для суспільства звертатися до того, що має свої коріння, не зазнало спотворень від часу і є цінністю для не одного чи двох, а для безлічі поколінь людей. Це означає, що необхідно шукати опору в краєзнавчих напрямках, у відзначених традиціях минулого та в унікальних особливостях природи свого регіону.

Сьогодні серед вітчизняних науковців питання патріотичного виховання дітей та молоді розглядають В. Гуменюк, Ю. Олішевська, В. Кіндрат, В. Коваль, Л. Костенко, Н. Михайличенко, В. Постовий, Ю. Руденко, Г. Сагач, І. Хлестун, К. Чорна та ін.

Автори відзначають, що відсутність систематичного та послідовного патріотичного виховання дітей та молоді призводить до виникнення неповаги до національних цінностей, поширеної денационалізації, деморалізації та бездуховності, які укладаються в майбутні покоління [3].

Емоційне злиття людини з рідним краєм, як основа виховання громадянина, висвітлене в працях М. Грушевського, С. Русової, Г. Сковороди, В. Сухомлинського та інших видатних українських діячів. Важливу роль комплексного вивчення своєї малої Батьківщини розуміли вже давно. Видатна українська педагог Софія Русова, яка створила перший український шкільний підручник «Початкова географія» (1911 р.), нерозривно пов'язувала вивчення географії з краєзнавством. Вона вважала, що прищепити дитині національні риси можна лише, орієнтуючись на специфіку природи, географічне розташування, клімат та історію рідного краю на певній території.

Проблему краєзнавства та особливості краєзнавчої роботи у школах 20–30-х років ХХ століття розглядали В. Богданов, П. Волобуїв, К. Дубняк, П. Мостовий, О. Музиченко, С. Рудницький, П. Тутковський, а також сучасні дослідники М. Антонєць, Т. Самоплавська, О. Сухомлинська, Г. Пустовіт [6].

Значний внесок у розвиток шкільного краєзнавства здійснили такі провідні вчені України як М. Костриця, В. Обозний, М. Крачила, Є. Копилець, В. Корнєєва, В. Петранівський, М. Рутинський, Є. Панкова, В. Прокопчук, П. Шищенко, В. Шелегеда та інші [12].

Дослідження історії нашої землі, минулих подій та традицій народу визначається як основний напрямок виховання патріотизму, формування почуття любові до рідної і загальної Батьківщини у дітей та підлітків. Тому, важливо відновити та розвивати високі громадянські цінності, і найкраще починати цей процес з розгляду рідного середовища та історії малої Батьківщини [9].

Мета статті – обґрунтування необхідності застосування методів краєзнавчої роботи у вихованні в дітей молодшого шкільного віку патріотичних почуттів на прикладі Уманського дендрологічного парку «Софіївка».

В Україні краєзнавство має своє місце в освітній системі та визнається як важлива складова загальної освіти. Позитивний рух в бік вдосконалення краєзнавчої освіти в Україні також зумовлений бажанням формування громадянської та національної ідентичності серед учнів. Програми можуть включати в себе вивчення історії місцевих героїв, подій, традиційних ремесел, архітектурних пам'яток та інших аспектів, які визначають культурний контекст регіону.

Один із провідних напрямів у краєзнавчій діяльності – це робота з шкільним краєзнавством. Згідно з довідковими джерелами, шкільне краєзнавство визначається як вивчення учнями природи, економіки, історії, та культури свого місцевого середовища, що охоплює шкільний мікрорайон, місто, село, район, область, та регіон. Цей підхід включає здобуття знань через розповіді вчителя чи навчальні посібники, самостійне опанування матеріалу та вивчення рідного краю у процесі наукового дослідження. Все це існує в органічній єдності та реалізується через урочну, позакласну та позашкільну роботу, важливу для навчально-виховного процесу в школі.

Згідно із «Українським педагогічним словником», шкільне краєзнавство – це освітньо-виховна робота, що полягає в всеосяжному вивченні на уроках і в позакласній роботі частини країни, включаючи область, район, місто тощо. Основне завдання краєзнавства – вивчення природи, населення, господарства, історії та культури рідного краю з пізнавальною, науковою, виховною та практичною метою. Ознайомлення з історією свого міста чи селища, його характером та культурою, є найважливішим етапом на шляху формування маленького громадянина і майбутнього патріота. Краєзнавча діяльність дає можливість дітям вивчати свій місцевий контекст та пізнавати патріотичні, трудові та духовно-моральні традиції свого народу.

Краєзнавство в сучасній початковій школі – це вивчення учнями під керівництвом вчителя природних, соціально-економічних, культурних і історичних відомостей про рідний край. Це сприяє формуванню у дітей цілісного уявлення про світ та розумінню взаємозв'язків між різними предметами навчання, такими як українська мова, читання, математика, «Я досліджую світ», мистецтво, технології.

Патріотизм виявляється через вчинки та активність людини. Ці почуття зароджуються з любові до рідної малої Батьківщини та пройшовши через різні етапи розвитку, досягають загальнодержавного патріотичного самосвідомості та усвідомленої любові до Вітчизни. Патріотизм завжди спрямований на конкретні об'єкти, і його діяльна сторона визначається здатністю перетворити чуттєві початки в конкретні справи та вчинки [12].

Процес вивчення Батьківщини реалізується через предметно-наочну, активну форму, де дитина безпосередньо взаємодіє з оточуючим світом, сприймає його через

яскраві та емоційно насичені образи. Такий підхід сприяє вихованню любові до рідної землі, її природи, історії, культури та людей [2]. Молодшим школярам, які володіють великою цікавістю та допитливістю, властива активність та емоційність. Краєзнавча діяльність, в якій діти взаємодіють безпосередньо з навколишнім середовищем, дозволяє їм реалізувати потребу в пізнавальній та фізичній активності, розкриває перед ними секрети оточуючого світу та формує образ Батьківщини.

Злагожене поєднання навчальної та краєзнавчої робіт у молодших школярів сприяє вивченню історії та культури рідного міста чи селища та викликає в дітей почуття любові до Батьківщини, адже справжню любов можна відчути лише до того, що ти добре знаєш. Активне залучення дітей до взаємодії з навколишнім світом сприяє розвитку їх творчих здібностей, самостійності та відповідальності. Як результат, діти бажають бути схожими на тих, хто прославляє та пишається своїм рідним краєм [12].

В умовах модернізації освіти, коли кожний сучасний вчитель має у своєму розпорядженні різноманіття педагогічних засобів, інформаційної підтримки, безумовно, повинен пам'ятати про організацію систематичної роботи з краєзнавства і, по можливості, максимально поєднувати урочну та позаурочну діяльність своїх вихованців. Таким чином, створювати умови для самоосвіти та всебічного розвитку кожної особистості.

Дослідники вказують на поетапний характер патріотичного виховання молодших школярів, який реалізується за допомогою краєзнавчої роботи. Послідовність етапів визначається відповідно до змісту формованого поняття, рівня загального розвитку учнів та їхнього попереднього досвіду [13].

1. «Родинний етап» (сприйняття Батьківщини через свою сім'ю) рекомендується проводити з учнями перших класів. На цьому етапі дитина осмислює поняття сім'ї, розуміє її значення для людини та суспільства. Застосовуються засоби сімейної генеалогії [1].

2. «Місцевий етап» (усвідомлення Батьківщини через своє місто) передбачається проводити у другому класі. Учні усвідомлюють поняття Малої Батьківщини через домівку, вулицю, місто (селище), а також вивчають їх історію та традиції.

3. «Регіональний етап» (усвідомлення Батьківщини через свій регіон) передбачений у третьому класі та пов'язаний із темою «Пам'ятники культури рідного краю». Зміст цього етапу включає закріплення та поширення знань про рідний край, його людей, історію, традиції та вірування.

4. «Державний етап» присвячений роботі з учнями четвертого класу. На цьому етапі закріплюються та розширюються знання, отримані учнями у попередніх класах, розкриваються взаємозв'язки понять від сім'ї до Батьківщини, розвивається турбота та патріотичні почуття [4].

Таким чином, впровадження зазначених етапів патріотичного виховання молодших школярів через краєзнавчу роботу сприяє підвищенню рівня патріотичної свідомості. Кожен етап формує у молодших школярів уявлення, які ускладнюються та взаємодіють, створюючи взаємозв'язок між базовими складовими патріотизму.

У цій роботі ми хочемо зупинитися саме на формуванні розвитку пізнавального інтересу до природи та історії рідного краю на прикладі дендрологічного парку «Софіївка» Національної академії наук України, який знаходиться в м. Умані

Черкаської області.

Парк визнаний як видатне досягнення світового садово-паркового мистецтва кінця XVIII – першої половини XIX століття і є унікальним представником паркобудівництва, порівнянного із такими шедеврами Європи, як сад Бальбі у Флоренції (Італія), парк Сан-Сусі у Потсдамі (Німеччина) і палацовий парк у Версалі (Франція).

28 лютого 2004 року Указом Президента України дендрологічному парку був присвоєний статус національної установи. Це визнання дендрологічного парку як світової пам'ятки садово-паркового мистецтва, провідного науково-дослідного природоохоронного і культурного центру, який досягнув високих результатів у використанні інтелектуального потенціалу нації, втілення ідей національного відродження та розвитку України, було основою для надання йому статусу національного парку «Софіївка». Також, це рішення було обумовлене загальнодержавним і міжнародним визнанням результатів діяльності його колективу, наявністю в ньому світового рівня фахівців та сучасною матеріально-технічною базою, що гарантує подальший розвиток наукових досягнень та перспективи у цій галузі [11].

Дослідження молодшими школярами дендрологічного парку у контексті краєзнавства посідає важливе місце у розвитку патріотичного виховання майбутнього покоління. Ми можемо виокремити основні аспекти цієї взаємодії:

- розвиток любові до природи: знайомство з різноманіттям рослин і дерев допомагає сформувати позитивне ставлення до природи;
- діти навчаються цінувати красу природи, розуміти її важливість і ролі у нашому житті;
- освоєння знань про власний регіон: дендропарк може бути унікальним ареалом для вивчення місцевої флори та фауни; діти вчать розпізнавати місцеві види рослин, що розширює їхні знання про власний регіон;
- збереження природного різноманіття: розуміння ролі дендропарку у збереженні природи допомагає виховати в дітей почуття відповідальності за довкілля; вони навчаються цінувати природу як ресурс та розуміють важливість її збереження для майбутніх поколінь;
- стимулювання дослідницького підходу: робота в дендропарку надає дітям можливість проводити спостереження, експерименти та дослідження. Вони розвивають навички спостереження, формулювання питань та вивчення природничих явищ;
- сприяння фізичному розвитку: активна прогулянка в дендропарку сприяє фізичному розвитку дітей. Вони отримують можливість рухатися, грати та водночас вивчати навколишню природу;
- формування екологічної свідомості: взаємодія з дендропарком вчить дітей пам'ятати про екологічні проблеми та шукати шляхи їх вирішення.

Вони стають активними учасниками у збереженні природи та вихованцями екологічної свідомості в громаді.

Парк «Софіївка» – чудове місце для краєзнавчої роботи з молодшими школярами. Робота з учнями у дендрологічному парку може бути захопливою та освітньою пригодою. Дослідження парку ґрунтується на наочності, що безпосередньо спонукає застосовувати усі органи відчуття, розумову активність, фантазію. Учні

повинні усвідомити, що дендропарк це не безладне нагромадження окремих предметів, а в ньому існує система, яка є результатом закономірного розвитку природи і діяльності людини. Вчитель може застосовувати різноманітні методи та прийоми роботи залежно від змісту та напрямку роботи.

Розглядаючи парк в різних площинах (історично-соціальна, біологічна, міфічна) педагог може побудувати свою роботу у вигляді проектної діяльності, де кожний напрямок матиме свою навчальну мету, завдання та форми роботи.

Вивчаючи «Софіївку» у формі гри, діти швидко відкривають для себе, що це дійсно подібно на казку. Основні елементи центральної частини парку ґрунтуються на сюжетах з міфології Стародавньої Греції. Деякі зони, здається, створені для грецьких богів, героїв, письменників та філософів. Унікальність Софіївки полягає в тому, що її створено за класичними канонами. Кожна композиція чи архітектурна форма не лише приваблива ззовні, а й несе певний концепт, передає ідею міфу або події, і все це гармонійно розроблено та взаємопов'язано. На початковому етапі вчитель може провести екскурсію чи розповідь про історію створення парку «Софіївка», при цьому дотримуючись методології, яка враховує вікові особливості молодших школярів. Завданням екскурсійного показу є:

- демонстрація об'єктів екскурсії, які знаходяться у полі зору учасників;
- показ об'єктів, які не збереглися, за допомогою фотографій та малюнків;
- представлення об'єкта в його початковому вигляді або під час конкретної історичної події;
- відтворення візуальної картини події або процесу, які відбулися в цьому місці;
- відтворення дій відомої особи, які відбувалися в цьому місці [5].

Закріплюючи знання діти можуть виготовити маленькі проекти або малюнки, що відображають різні етапи розвитку парку; разом з учителем провести благодійну театралізовану костюмовану виставу, де головними героями будуть відомі постаті грецької міфології – Прометей, Геракл, Цирцея; вчитель розповідає казки або створює ігровий сценарій, де діти стають частинами казкового світу парку; створення «Лісового Арту» де учням роздаються матеріали для створення малюнків або колажів, використовуючи елементи дендропарку; використати рольові ігри, де діти можуть втілити різні ролі: дослідників, екологів, працівників парку.

У цьому напрямку вчитель може спрямувати увагу дітей на вивчення архітектурних елементів – учні можуть досліджувати різні архітектурні елементи у парку, такі як мости, фонтани, пам'ятники, а також організувати географічні гри, де діти вчать назвам різних частин парку, різних озер та архітектурних елементів. Завданням цієї діяльності є створення своєї власної моделі чи малюнка з використанням цих елементів.

Так як парк має дендрологічну складову, адже став місцем збирання і вивчення деревних рослин з різних куточків світу, то дослідженню рослинного світу школярами варто відвести значну частину роботи. В ньому зібрано унікальну колекцію червонокнижних рослин та екзотичних дерев цікавих за формою, ареалом проживання та розмноженням. Зацікавити учнів можна познайомивши з такими представниками рослинного світу парку: живицею кримською, тюльпановим деревом, рододендронами, азаліями, водяними ліліями, бамбуком, магноліями, шведською туєю, пальмами,

сторічними липами, різновидами хвойних. Це лише кілька прикладів рослин, які можна знайти у парку Софіївка.

Також корисним є відвідування розсадників, де вирощуються молоді рослини для подальшого висадження в різних частинах парку. Учні під доглядом вчителя та працівника парку можуть долучитися до роботи за доглядом саджанців.

Тут варто провести з школярами дослідження з ботаніки – роздати аркуші з зображеннями різних рослин у парку. Їх завдання – знайти та ідентифікувати ці рослини під час прогулянки.

Цікавою та незвичною, на нашу думку, є вправа «Голос рослин» де вчитель розповідає дітям про комунікацію рослинного світу. Учні під час цього заняття стають «розмовниками» рослин, намагаючись розгадати їх «мову» (наприклад, за рухом листя на вітрі, по жухлим квіткам та ін.).

Також доцільним є проведення гри «Лісовий детектив»: діти отримують списки предметів або картки з зображеннями рослин та тварин, які можна знайти і визначити в дендропарку. Для створення атмосфери вчитель роздає антураж ний матеріал – маленькі лупи та окуляри.

У даному напрямку знайомства з рослинами вчитель організовує невеликі експерименти з листям, гілками чи іншими природними матеріалами. Завдання полягає у вивченні різних форм та текстур, розпізнавання рослин за їхніми зовнішніми ознаками. На кінець заняття вчитель пропонує дітям підготувати короткі презентації чи маленькі розповіді про рослини, які вони вивчили у парку.

Між етапами дослідження діти готують невеличкі експонати про рослин та тварин дендропарку, організовують «екологічну виставку», де вони можуть поділитися своїми знаннями з іншими класами чи батьками.

В парку проживає велика та різноманітна кількість тварин, птахів та комах, світ яких є незрівнянно багатший довкілля. Спостереження за тваринним світом дозволить дитині розвинути повагу, бережливе та ціннісне ставлення до представників фауни. Хоча парк не є зоопарком, але природні умови його території сприяють наявності різноманітних видів. Цікавими для дітей будуть такі представники тваринного світу як: лебеді, гуси, качки, карпи та інші види риб, жаби, білки, їжаки, лисиці, кажани. Зустріч з природою парку може бути дуже захопливою та інформативною.

В розрізі цього ознайомчого етапу вчитель може організувати майстер-класи на свіжому повітрі з малювання чи виготовлення скульптур тварин, надихаючись природою парку; провести екологічне дослідження щодо різноманіття та збереження рослин і тварин у парку, яке діти можуть занотувати у невеликі зошити із записами та спостереженнями; організувати гру «Дослідження навколишнього світу», завдання якої – знайти тварин парку по картках та дізнатися про них більше; якщо є можливість, то використати мікроскопи для вивчення мікросвіту листя, кори та інших рослинних структур; запропонувати дітям підготувати короткі презентації чи маленькі розповіді про рослини, які вони вивчили у парку.

Впродовж усього проекту по дослідженню дендрологічного парку діти можуть вести свої власні «лісові журнали», де фіксуватимуть свої спостереження та враження від прогулянки; долучатися до сенсорних спостережень: доторкання, відчуття запахів та звуків природи такі як спів пташок, шум листя і т. д.

Дослідження дендрологічного парку «Софіївка» тісно пов'язане з історією міста, з їх спільним минулим та сьогоденням. Тому в контексті цього питання вчитель має спланувати і включити у проєкт ряд заходів з молодшими школярами: організувати інтерактивні екскурсії до історичних місць міста та провести заняття, розповідаючи дітям історію та особливості кожного об'єкта; організувати конкурс фотографій архітектурних будівель міста, пов'язаних з історією парку; провести майстер-клас з ручної роботи, пов'язані з місцевими традиціями; спільно з батьками створити власну «мапу міста», визначаючи важливі місця та об'єкти; організувати читання та обговорення місцевих казок, легенд або історій про визначних осіб міста; знайомство та співпраця з місцевими істориками, архітекторами чи представниками громади та ін.

Важливо робити уроки цікавими та інтерактивними, сприяючи активному вивченню та розвитку у дітей любові до природи та історії свого регіону. Самі заходи вже є новими, проте їх слід інтегрувати за однією із концепцій, постійно висвітлюючи поняття, що формуються. Необхідна системність та чіткість у цьому підході.

Отже, реалізація краєзнавчого проєкту з дослідження молодшими школярами дендрологічного парку та міста не лише збагатить їхні знання, але й сформує позитивне ставлення до природи, виховає в них бажання зберігати і поважати навколишнє середовище; вивчення місцевої історії, культури та традицій допоможе дітям легше зрозуміти свій регіон, себе та свою національну приналежність; виховає почуття любові та патріотизму до своєї країни та регіону; знання про місцеве оточення сприятиме розвитку соціальних навичок, таких як взаємодія з іншими людьми, розуміння соціальних структур та взаємодія з різними культурними групами; дослідження власного регіону може заохочувати дітей бути цікавими, активними спостерігачами та учасниками життя свого оточення; вивчення традицій та історії сприятиме збереженню та передачі культурної спадщини від покоління до покоління. Таким чином, краєзнавство стає важливим елементом виховання, сприяючи розвитку дітей як особистостей та формуванню здорового ставлення до власної культури та спільноти.

У контексті дослідження молодшими школярами дендрологічного парку та міста, важливо визначити перспективи подальших досліджень, які можуть сприяти розширенню знань та вдосконаленню методів виховання. Однією з перспектив може бути подальше вивчення впливу краєзнавчих проєктів на формування екологічної свідомості серед дітей та їхню готовність діяти в інтересах збереження природи. Вивчення впливу різних видів діяльності, таких як участь у місцевих заходах чи проєктах із збереження природи, на формування громадянської позиції та активної участі дітей може стати об'єктом майбутніх досліджень.

Крім того, важливо розглядати можливості впровадження інноваційних методик та технологій у вивчення місцевої історії та культури, що може сприяти більш ефективному та цікавому засвоєнню матеріалу дітьми. Розвиток інтерактивних програм, використання віртуальної реальності та інших сучасних педагогічних інструментів може зробити процес вивчення більш захоплюючим та привабливим для молодших школярів. Такі подальші дослідження сприятимуть не лише удосконаленню педагогічних методів викладання, але й розширять розуміння впливу краєзнавства на формування особистості та соціокультурного розвитку дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артеменко Л. Сучасне розуміння патріотичного виховання. *Педагогічний альманах*. Ніжин, 2018. Вип. 1. С. 9–13.
2. Байбара Т., Бібік Н. Я і Україна: підручник для 3 кл. Київ: Форум, 2005. 176 с.
3. Байбара Т. Я і Україна: підручник для 4 кл. Київ: Форум, 2004. 176 с.
4. Барановська І. Використання музейно-освітніх технологій у початковій школі. *Наукові записки. Серія: педагогіка*. 2009. № 4. С. 128–131.
5. Височан Л. Методика викладання природознавства. URL: <https://znu.edu.ua/pluginfile.php/>
6. Войтова Л. Шкільне краєзнавство – провідний напрям краєзнавчої роботи. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_prob1_silsk_shkolu/16/visnuk_13.pdf.
7. Гончаренко С. Український педагогічний словник. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/>
8. Гуцан Л. Теоретичні аспекти виховання у дітей позитивного ставлення до праці на основі традицій і звичаїв українського народу. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. Київ, 2002. С. 280–283.
9. Гуцан Л. Ціннісні орієнтації молодших школярів – шляхи та засоби їх формування. *Сучасні проблеми виховання і соціально-педагогічної реабілітації дітей*. Київ, 2003. С. 71–78.
10. Гуцан Л. Гра як засіб виховання у молодших школярів позитивного ставлення до трудових традицій і звичаїв. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*. Тернопіль, 2002. № 7. С. 24–29.
11. Косенко І. Дендрологічний парк «Софіївка»: монографія / НАН України. Умань: Пронікс, 2003. 230 с.
12. Олішевська Ю. Шкільне географічне краєзнавство: навч. посіб. Київ: ФОП Кравченко. 175 с.
13. Парамонова І. Використання краєзнавчого матеріалу на уроках у початковій школі. URL: <https://naurok.com.ua/vikoristannya-kraeznavchogo-materialu-na-urokah-u-pochatkoviy-shkoli-275936.html>
14. Паршук С. Місце народної творчості у вихованні молодших школярів. *Пріоритетні напрямки розвитку професійної освіти: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 10–11 жовтня 2002*. Одеса: ПДПУ ім. К. Д. Ушинського, 2002. Вип. 10, ч. 2. С. 55–59.

REFERENCES

1. Artemenko, L. (2018). Suchasne rozuminnia patriotychnoho vykhovannia [Contemporary Understanding of Patriotic Education]. *Pedahohichnyi almanakh – Pedagogical Almanac*. Nizhyn, issue 1, 9–13 [in Ukrainian].
2. Baibara, T., Bibik, N. (2005). Ya i Ukraina [Me and Ukraine]. Kyiv: Forum [in Ukrainian].
3. Baibara, T. (2004). Ya i Ukraina [Me and Ukraine]. Kyiv: Forum [in Ukrainian].
4. Baranovska, I. (2009). Vykorystannia muzeino-osvitnikh tekhnolohii u pochatkovii shkoli [Utilization of Museum-Educational Technologies in Primary School]. *Naukovi zapysky. Serii: pedahohika – Scientific Notes. Series: Pedagogy, 4, 128–131* [in Ukrainian].
5. Vysochan, L. Metodyka vykladannia pryrodoznavstva [Methods of Teaching Natural Sciences]. *znu.edu.ua/pluginfile.php*. URL: <https://znu.edu.ua/pluginfile.php/> [in Ukrainian].
6. Voitova, L. Shkilne kraeznavstvo – providnyi napriam kraeznavchoi roboty [School Local History – a Leading Direction in Local Studies Work]. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_prob1_silsk_shkolu/16/visnuk_13.pdf [in Ukrainian].
7. Honcharenko, S. Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk [Ukrainian Pedagogical Dictionary]. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/> [in Ukrainian].
8. Hutsan, L. (2002). Teoretychni aspekty vykhovannia u ditei pozytyvnoho stavlennia do pratsi na osnovi tradytsii i zvychaiv ukrainskoho narodu [Theoretical Aspects of Instilling a Positive Attitude towards Work in Children Based on the Traditions and Customs of the Ukrainian People]. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi – Theoretical and Methodological Issues of Education for Children and Students*. Kyiv: Instytut problem vykhovannia, 280–283 [in Ukrainian].
9. Hutsan, L. (2003). Tsinnisni orientatsii molodshykh shkolariv – shliakhy ta zasoby yikh formuvannia [Value Orientations of Younger Students – Ways and Means of Their Formation]. *Suchasni problemy vykhovannia i sotsialno-pedahohichnoi rehabilitatsii ditei – Contemporary Issues of Education and Socio-Pedagogical Rehabilitation of Children*. Kyiv: Instytut problem vykhovannia, 71–78 [in Ukrainian].
10. Hutsan, L. (2002). Hra yak zasib vykhovannia u molodshykh shkolariv pozytyvnoho stavlennia do trudovykh tradytsii i zvychaiv [Play as a Means of Cultivating a Positive Attitude Toward Labor Traditions

- and Customs in Younger Students]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Seriya: Pedahohika – Scientific Notes of Ternopil State Pedagogical University. Series: Pedagogy*. Ternopil, 7, 24–29 [in Ukrainian].
11. Kosenko, I. (2003). Dendrolohichniy park “Sofiivka” [Dendrological park “Sofiivka”]. *Monohrafiia NAN Ukrainy – Monograph of the National Academy of Sciences of Ukraine*. Uman: Proniks [in Ukrainian].
 12. Olishevska, Yu. Shkilne heohrafichne kraieznavstvo [School Geographic Local Studies]. *Navchalnyi posibnyk – Educational Manual*. Kyiv: FOP Kravchenko [in Ukrainian].
 13. Paramonova, I. Vykorystannia kraieznavchoho materialu na urokakh u pochatkovii shkoli [Utilization of Local Studies Material in Primary School Lessons]. URL: <https://naurok.com.ua/vikoristannya-kraieznavchogo-materialu-na-urokah-u-pochatkoviy-shkoli-275936.html> [in Ukrainian].
 14. Parshuk, S. (2002). Mistse narodnoi tvorchosti u vykhovanni molodshykh shkoliariv [The Role of Folk Creativity in the Upbringing of Younger Schoolchildren]. *Priorytetni napriamky rozvytku profesiinoi osvity – Priority Directions in Professional Education Development: Proceedings of the International Scientific Practical Conference*, vol. 10. Odesa: PDPU im. K. D. Ushynskoho, 55–59 [in Ukrainian].